

ŠDA — spominjajmo se 2022

Mednarodno
znanstveno srečanje

Roman Erich Petsche

Auschwitz in prostor nekdanje Jugoslavije II

in

Blok 17

Skupna muzejska razstava držav nekdanje Jugoslavije
v Državnem muzeju Auschwitz-Birkenau

UNIVERZITETNA KNJIŽNICA MARIBOR
Glazerjeva dvorana

24. maj 2022

SINAGOGA

CENTER JUDOVSKÉ KULTURNE
DEDIŠČINE SINAGOGA MARIBOR

MUZEJ NOVEJŠE
ZGODOVINE SLOVENIJE

ZASNOVA ZNANSTVENEGA SREČANJA IN OKROGLE MIZE: Boris Hajdinjak

AVTORJI POVZETKOV: Marija Benić Penava, Rajka Bućin, Ivo Goldstein, Anna Maria Grünfelder, Boris Hajdinjak, Goran Hutinec, Monika Kokalj Kočever, Milan Koljanin, Nataša Konc Lorenzutti, Tonček Kregar, Olga Manojlović Pintar, Nataša Mataušić, Vinko Mihelak, Mihael Petrovič ml., Renato Podbersič, Eli Tauber, Vladimir Todorović, Danijel Vojak, Zlata Živaković-Kerže

POVZETKE PREDAVANJ UREDILA: Marjetka Bedrač

PREVOD TUJEJEZIČNIH POVZETKOV V SLOVENŠČINO: Marjetka Bedrač

JEZIKOVNI PREGLED: Darja Gabrovšek Homšak

IZDAL: Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor, zanj direktor Boris Hajdinjak

© 2022, vse avtorske pravice pridržane
Za vsebino povzetkov odgovarjajo avtorji.

Brezplačni izvod

KAZALO

Roman Erich Petsche: Pot v pravičništvu (MIHAEL PETROVIČ ML.).....	6
Železniška 13 (VLADIMIR TODORVIĆ).....	7
Skupno število jugoslovanskih žrtev Auschwitza: stanje raziskav (BORIS HAJDINIJA).....	9
Od upora do Auschwitza. Usode slovenskih protinacističnih upornikov in njihovih svojcev — Štajerska 1942 (DR. TONČEK KREGAR).....	11
Ni jih več bilo nazaj. Trpljenje in smrt goriških Judov v taborišču Auschwitz (DR. RENATO PODBERSIČ).....	13
Otrok pozabljene domovine (MAG. NATAŠA KONC LORENZUTTI).....	15
Deportacije iz Čakovca (Medžimurja) v Auschwitz leta 1944 (DR. GORAN HUTINEC).....	17
Transport Judov iz taborišča v Vinkovcih v Auschwitz avgusta 1942: spoznanja in raziskovalni izzivi (DR. RAJKA BUČIN)	19
Pričevanja preživelih iz Auschwitza (Judje v Osijeku) (DR. ZLATA ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, DR. Marija BENIĆ PENAVA)	21
Usoda judovskih internirancev iz taborišča Kampo na Rabu (DR. IVO GOLDSTEIN)	23
Holokavst v Sarajevu — dokončna rešitev judovskega vprašanja (DR. ELI TAUBER)	25
Romi in Sinti z ozemlja Kraljevine Jugoslavije v nacističnih in fašističnih taboriščih s posebnim poudarkom na taborišču Auschwitz-Birkenau (DR. DANIJEL VOJAK)	27
Osvoboditev Auschwitza — preobrat, ne pa tudi konec holokavsta (DR. ANNA MARIA GRÜNFELDER)	29
Pravičniki iz Srbije, 1941—1944 (DR. MILAN KOLJANIN)	31
Priprava skupne razstave Bosne in Hercegovine, Republike Črne gore, Republike Hrvaške, Republike Severne Makedonije, Republike Slovenije in Republike Srbije v Državnem muzeju Auschwitz-Birkenau v Oświęcimiu na Poljskem (DR. NATAŠA MATAUŠIĆ, DR. OLGA MANOJLOVIĆ PINTAR)	34
Medinstitucionalna razstava Fotografije iz Auschwitza: zgodbe s fotografij slovenskih taboriščnikov, poslanih leta 1942 v koncentracijsko taborišče Auschwitz (DR. MONIKA KOKALJ KOČEVAR).....	37
(DARJA JAN)	38

»Tu se je smrt utrudila do smrti ...«: slovenske žrtve Auschwitza – dopolnitev razstave z gradivom iz Šaleške doline (VINKO MIHELAK)	39
(DR. JOŽE DEŽMAN)	41
(MARJETKA BEDRAČ)	42
MEDNARODNO ZNANSTVENO SREČANJE – Program	43
OKROGLA MIZA – Program	46

Mednarodno
znanstveno srečanje

VSAKO
LETO
EN O
IME

*Roman Erich
Petsche*

Auschwitz in prostor nekdanje Jugoslavije II

Roman Erich Petsche: Pot v pravičništvo

Mihael Petrovič ml.

V Kočevju rojeni Roman Erich Petsche je kot pripadnik nemško govoreče narodnostne skupnosti na Slovenskem že v zgodnji mladosti občutil posledice nestrpnosti do manjšin. Boleča izkušnja se je še poglobila po priključitvi njegove druge domovine Avstrije k Hitlerjevi Nemčiji leta 1938 in med drugo svetovno vojno, ko je politična praksa nacionalsocializma s svojo zločinsko ideologijo globoko zasekala v Petschetov vsakdanjik in v širše rodbinsko okolje. Na podlagi podatkov o Petschetovi življenjski poti in dokumentacije, ki jo je načrtno zbral in ohranil kot svojstveno »imaginarno (avto)biografijo«, je zato mogoče v znatni meri rekonstruirati silnice, ki so poleg slikarjevega verskega prepričanja in večnacionalnega porekla vplivale na njegovo poznejšo odločitev, da se navkljub velikemu osebnemu tveganju v temačnih časih ne odreče načelom, ki jih je čez desetletja ob prejemu priznanja Yad Vashema ubesedil z mislijo, da je bilo izpolnjevanje dolžnosti zanj vedno zapoved tako po zakonih kot po srcu.

Ključne besede: Roman Erich Petsche, Kočevje, nestrpnost, Avstrija, nacionalsocializem, dolžnost

Mihael Petrovič ml. (1967) že več kot četrto stoletje proučuje preteklost Kočevske. Je avtor ali soavtor več knjižnih publikacij in katalogov ter muzejskih razstav. Leta 2016 je v sodelovanju s Pokrajinskim muzejem Kočevje in Gottscheer Gedenkstätte iz Gradca pripravil prvo razstavo Petschetovih del v domovini, bil pa je tudi pobudnik za namestitev spominske plošče na njegovo rojstno hišo v Kočevju.

Železniška 13

Vladimir Todorović

Poročnik Roman Erich Petsche je prispel v Novi Sad marca 1944, potem ko se je Wehrmacht umaknil iz Romunije. Nameščen je bil v delu stanovanja judovske družine Cserneyi na Železniški (izvirno: Željeznička) ulici 13, kjer so živele tudi sorodnice lastnika stanovanja, petletni dvojčici Eva in Mira Tibor in njuna mama.

Petsche je že konec aprila izvedel za načrtovane deportacije Judov iz Bačke v Auschwitz. Ker je slutil, kakšna usoda čaka dvojčici, ju je neke noči odpeljal na vlak za Budimpešto. Uspelo mu je, da ju je v spremstvu Jucike, služabnice družine Cserneyi (njen priimek ni znan), spravil skozi kontrolno točko, in to tako, da je Juciko predstavil kot svojo ženo in dvojčiči kot njuna otroka. Od oficirja in njegove domnevne žene, sicer rojene Madžarke z ustreznimi dokumenti, ni nihče zahteval, da pokažeta dokumente.

Na novi kontrolni točki v Szegedu se je Petsche znova vedel položaju primerno in spet se je vse dobro izteklo. Iz Szegeda se je potem vrnil v Novi Sad in zjutraj je že bil na svojem delovnem mestu.

Begunki pa sta nadaljevali pot proti Budimpešti. Tam ju je Jucika odpeljala k njunima sorodnikoma, zakoncema Ratz, onadva pa sta se povezala z upravnico sirotišnice samostana v Pecu, sestro Renato Marijo. Sestra Renata Marija je bila judovskega porekla, preden pa se je iz ljubezni in spoštovanja do pokojnega moža zaobljubila Cerkvi, je bila ugledna zdravnica.

Sestra Renata Marija je v Pecu odpeljala dvojčici iz Novega Sada ter Magdo Rac in njenega dveletnega sina. Tam jih je skrivala vse do prihoda Rdeče armade. Še pred osvoboditelji je po vse štiri prišel njihov novosadski sorodnik Eugen Cserneyi, preoblečen v katoliškega duhovnika. Izkoristil je kaos zaradi vojnih razmer in jih z vprežnim vozom prepeljal v Novi Sad.

Eva in Mira Tibor sta doma izvedeli, da je bila njuna mama umorjena v Auschwitzu, oče pa je umrl, ko se je vračal iz ujetništva. S preživeli člani družine sta se leta 1948 izselili v Izrael ter postali Chava in Myriam.

Petsche je do umika Wehrmachta rešil življenje tudi Judu dr. Tiborju Fenyeyju, ki je skušal narediti samomor. Prav tako je skrival dragocenosti družine Cserneyi, kot so se dogovorili, in družina jih je po vojni dobila nazaj.

Judovska skupnost Novi Sad je maja 1946 v uradnem dokumentu potrdila pravičništvo Romana Ericha Petscheta.

Petsche si je po zaslugi Jucike, ki je živela na Madžarskem, dolgo časa dopisoval z Eugenom Cserneyijem.

Na predlog Eve/Chave, poročene Shik, sta bila Roman Erich Petsche in sestra Renata Marija imenovana za pravičnika med narodi.

Petsche je imel poleti 1944 v Novem Sadu dve razstavi svojih akvarelov, leta 2016 pa sta Mihael Petrovič in Vladimir Todorović (Judovska skupnost

Mednarodno znanstveno srečanje

Novi Sad in Združenje Danubius) v sodelovanju s Pokrajinskim muzejem Kočevje in njegovo direktorico Vesno Jerbič Perko v novosadski sinagogi pripravila razstavo, posvečena Romanu Erichu Petschetu. Leta 2021 je bila ta razstava postavljena tudi v Sinagogi Maribor.

Ključne besede: Roman Erich Petsche, Eva/Chava in Mira/Myriam Tibor, deportacija, sestra Renata Marija, izseljevanje Judov v Izrael, pravičniki med narodi

Vladimir Todorović (1947) je novinar in publicist, ki je za svoje delo doslej prejel že več nagrad, tudi zunaj Srbije. Živi v Novem Sadu in je član tamkajšnje judovske skupnosti. Je avtor več knjig, v katerih se posveča predvsem življenju Judov v Vojvodini. Med drugim je v knjigi *Zadnja postaja Auschwitz (Poslednja stanica Aušvic*; knjiga je bila prevedena tudi v madžarščino) skušal osvetliti deportacije Judov iz Bačke leta 1944, z Arhivom Vojvodine pa je kot eden od avtorjev sodeloval pri izdaji še ene knjige o tej internaciji, ki je bila nato prevedena v angleščino. Ob tem si je prizadeval tudi, da bi osebnost Avstrijca Romana Ericha Petscheta in njegovo izjemno dejanje med deportacijo približal srbski javnosti. Napisal je tudi knjige o Nikoli Tesli kot prvem prevajalcu poezije Jovana Jovanovića Zmaja, o prvem dramskem rokopisu madžarskega pisatelja Istvána Baloga o prvi srbski vstaji, ki je izšel v času boja Srbov s Turki, ter o Judu Josifu Šlezingerju, ki je bil kapelnik na dvoru kneza Miloša ...

Skupno število jugoslovanskih žrtev Auschwitz: stanje raziskav

Boris Hajdinjak

Na svetu ni kraja, ki bi bil bolj zaznamovan s smrtjo, kot je koncentracijsko taborišče Auschwitz: v času delovanja, od 20. maja 1940 do 17. januarja 1945, je bilo tja pripeljanih okoli 1,3 milijona ljudi in ubitih okoli 1,1 milijona ljudi. Po sedanjem stanju raziskav je bil prvi jugoslovanski taboriščnik koncentracijskega taborišča Auschwitz Beograjecan Vasil Gluzdkowski (30. marec 1898, Kobička/Kijev – 14. marec 1942, Auschwitz), ki je bil tja pripeljan 26. septembra 1941 s t.i. zbirnim transportom 62 zapornikov iz različnih zaporov. Gluzdkowski je bil verjetno poslan iz Gradca. Dobil je taboriščno številko 21092. Auschwitz je postal zadnja postaja njegovega življenja. Za zadnjega jugoslovanskega taboriščnika Auschwitza lahko sprejmemo Slovenca Ivana Zajca (6. oktober 1923, Gorica), ki je v Auschwitz prispel 3. decembra 1944 s transportom 1120 taboriščnikov iz koncentracijskega taborišča Mauthausen. V tem transportu je bilo vsaj 20 Slovencev in vsaj en slovenski Rom in med njimi je Zajec dobil najvišjo taboriščno številko, številko 202330. Ob ukinitvi Auschwitza je bil premeščen v koncentracijsko taborišče Buchenwald. Vojno je preživel.

Med Gluzdkowskim in Zajcem je bilo v Auschwitz glede na sedanje stanje raziskav pripeljanih okoli 19800 ljudi z območja Jugoslavije. Največ je bilo Judov: okoli 16500 ali 83 % vseh v Auschwitz poslanih Jugoslovanov. Delež jugoslovanskih Judov je 1,5 % od celotnega števila v Auschwitz poslanih Judov, ki znaša 1,1 milijona. Zal ne vemo, kolikšen delež v to taborišče poslanih jugoslovanskih Judov je tam umrl. Delež je gotovo zelo velik, npr. pri slovenskih Judih znaša okoli 90 %. To tudi pomeni, da je Auschwitz najverjetneje kraj smrti večjega števila jugoslovanskih Judov kot Jasenovac, kjer jih je umrlo več kot 13000. V Auschwitz je bilo poslanih tudi najmanj 124 jugoslovanskih Romov: 78 iz Slovenije in 46 iz NDH. Jugoslovanski Romi predstavljajo 0,5 % od celotnega števila v Auschwitz poslanih Romov, ki jih je bilo 23000. V Auschwitz je bilo poslanih tudi okoli 3200 pripadnikov jugoslovanskih narodov: največ, okoli 2200, je bilo Slovencev, verjetno okoli 1000 pa Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov in Srbov; najbrž bodo nadaljnje raziskave pokazale, da je bil med njimi tudi kak Makedonec. Delež teh narodov v skupnem številu v Auschwitz poslanih na prvi pogled ni velik. Vendar če od skupnega števila odštejemo Jude, Poljake (okoli 150000), Rome in sovjetske vojne ujetnike (okoli 15000), je število preostalih v Auschwitz pripeljanih ljudi okoli 25000. Pripadniki jugoslovanskih narodov predstavljajo 12,8 % od tega števila.

Ključne besede: Auschwitz, koncentracijsko taborišče, Jugoslavija, Judje, Romi, žrtve

Mednarodno znanstveno srečanje

Boris Hajdinjak (1966) je profesor zgodovine in geografije. Od leta 2003 je bil zunanji sodelavec Centra judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor in od leta 2017 je njegov direktor. Je avtor znanstvenih člankov o srednjeveški in zgodnjenovoveški zgodovini Slovenije, o zgodovini Maribora v prvi polovici 20. stoletja in zgodovini holokavsta v Sloveniji in državah nekdanje Jugoslavije. Kot avtor ali soavtor je sodeloval pri razstavnih projektih muzejev v Brežicah, Mariboru, Ljubljani, na Ptuju in v Ravnah na Koroškem. Njegova zadnja in najobsežnejša razstava je razstava o slovenskih žrtvah Auschwitza. Sodeloval je tudi pri nastanku dokumentarnih filmov o srednjeveški plemiški družini gospodov Ptujskih in holokavstu v Jugoslaviji. Bil je sopobudnik postavitve tlakovcev spomina (*Stolpersteine*) v Mariboru leta 2012, v Ljubljani v letih 2018, 2019, 2020 in 2021, v Lendavi leta 2019 in v Murski Soboti leta 2019 ter imenovanja petih Prekmurcev za pravičnike med narodi leta 2018. Od tega leta je tudi član slovenske delegacije pri Mednarodni zvezi za spomin na holokavst (IHRA).

Od upora do Auschwitza. Usode slovenskih protinacističnih upornikov in njihovih svojcev – Štajerska 1942

Dr. Tonček Kregar

V prispevku se posvečamo značilnostim nacistične okupacije Spodnje Štajerske, naravi slovenskega odporniškega gibanja ter povračilnim ukrepom oziroma nacističnemu nasilju nad pripadniki odpora, njihovimi sodelavci in svojci. V letu 2022 namreč obeležujemo osemdeseto obletnico najhujšega nacističnega nasilja na okupiranem Štajerskem, ki so ga ob streljanju talcev zaznamovale zlasti množične deportacije Slovenk in Slovencev v nacistična koncentracijska in uničevalna taborišča, v prvi vrsti v Auschwitz. Na podlagi Himmlerjevih navodil k povelju o »pomiritvi« Gorenjske in Spodnje Štajerske so okupacijske oblasti poleti 1942 izvedle dotlej najobsežnejšo akcijo proti osvobodilnemu gibanju. V začetku avgusta je bilo aretiranih in v Celje pripeljanih skoraj 1300 članov družin partizanov in ustreljenih talcev, kmalu pa je sledil še drugi val aretacij. Približno 600 otrok in mladostnikov so odpeljali v zavode organizacije Lebensborn in v posebna mladinska prevzgojna taborišča širom rajha, odrasle moške in ženske pa večinoma v koncentracijsko taborišče Auschwitz. Avgusta leta 1942 so tako iz Celja proti Auschwitzu odpeljali kar štiri transporti. Na njih je bilo skupaj 394 žensk in 139 moških in več kot polovica jih je tam še tisto leto umrla. Čeprav so se vsi slovenski taboriščniki v Auschwitzu znašli v kontekstu nacističnega obračuna z odporniškim gibanjem, pa gre vendarle za dokaj heterogeno množico ljudi, ki jo je v grobem mogoče razvrstiti v dve skupini. V prvo sodijo aktivni organizatorji OF in uporniki/partizani, v drugo pa njihovi podporniki, sodelavci in svojci, pri čemer so tudi znotraj omenjenih skupin številne razlike glede posameznikove vloge v odporniškem gibanju.

V prispevku je zato osvetljenih nekaj konkretnih primerov, od bolj znanih, npr. revolucionarke Tončke Čeč, do nekaterih drugih, bolj ali manj pozabljenih usod slovenskih žrtev Auschwitza.

Ključne besede: Auschwitz, okupacija, upor, nacistično nasilje, Celje, Tončka Čeč

Mednarodno znanstveno srečanje

Tonček Kregar (1971), doktor zgodovinskih znanosti, je direktor Muzeja novejšje zgodovine Celje. Ukvarja se z zgodovino Slovencev in drugih slovanskih narodov v drugi polovici 19. in v 20. stoletju ter z lokalno zgodovino s poudarkom na drugi svetovni vojni. V domači in tuji strokovni literaturi in tisku je objavil vrsto znanstvenih in strokovnih prispevkov ter več knjižnih del, med njimi (v soavtorstvu) fotomonografijo *Okupacija v 133 slikah (Celje 1941–1945)*, znanstveno monografijo *Med Tatrami in Triglavom (Primerjave narodnega razvoja Slovencev in Slovakov in njihovi kulturno-politični stiki 1848–1938)* ter v nakladi več kot 40.000 izvodov tudi pregled druge svetovne vojne na Celjskem z naslovom *Vigred se povrne*. Je avtor številnih muzejskih razstav in prejemnik Valvasorjeve nagrade ter dveh Valvasorjevih priznanj. Aktivno je sodeloval na muzeoloških in zgodovinarskih izobraževanjih, zborovanjih in konferencah tako doma kot v tujini, med drugim v Amsterdamu, Dubrovniku, Pragi, Jeruzalemu, Cape Townu in Skopju.

Ni jih več bilo nazaj. Trpljenje in smrt goriških Judov v taborišču Auschwitz

Dr. Renato Podbersič

Na Goriškem je na začetku druge svetovne vojne živelo približno 250 Judov. Kruto vojno razdejanje in preganjanje sta pomenila tudi zaton nekdanj cvetoče judovske skupnosti, saj so bili tukajšnji Judje skoraj v celoti deportirani v letih 1943 in 1944, torej potem, ko so Goriško po kapitulaciji Italije zasedle nacistične oblasti. Aretirance so najprej odpeljali v goriške zapore, čez nekaj dni pa preko Trsta v uničevalno taborišče Auschwitz. Za veliko večino goriških Judov je bila to pot brez vrnitve.

Med prevozom v uničevalno taborišče je umrla tudi najstarejša goriška Judinja Emma Michelstaedter, stara 89 let. Med aretiranimi goriškimi Judi, ki so jih nacisti deportirali v Auschwitz, so jih kar 15 ubili takoj po prihodu v taborišče, nekaterim pa je uspelo preživeti prvo selekcijo. Posamezniki so v tem uničevalnem taborišču preživeli več mesecev, umrli so pozneje. Redki preživeli so dočakali 18. januar 1945 in evakuacijo v hudi zimi proti osrednjemu delu Tretjega rajha zaradi napredovanja sovjetske Rdeče armade z vzhoda.

Prizaneseno ni bilo niti Judom iz Gorice, ki so se poskrili ali umaknili v druge kraje po Italiji. Tudi njih je dosegla kruta roka nemških preganjalcev, kajti večino so aretirali in do pozne pomladi 1944 poslali v nacistična taborišča, večinoma v Auschwitz. V tej drugi skupini je bila tudi najmlajša žrtev goriške judovske skupnosti. Še ne štirimesečni Bruno Farber je bil deportiran iz Fossolija pri Modeni in umorjen ob prihodu v Auschwitz 26. februarja 1944.

Iz tega strašnega kraja smrti sta se živa vrnila zgolj dva goriška Juda: Jakob Jacoboni in Iris Steinmann, ki je tudi preživela selekcijo v Auschwitzu po prihodu transporta. Poslana je bila na suženjsko delo v taborišču, kjer je dan za dnem prenašala kamenje in trpela lakoto. Na začetku januarja 1945 je bila z vlakom poslana v koncentracijsko taborišče Bergen-Belsen, tam pa se je pridružila tistim srečnežem med taboriščniki, ki so preživeli marš smrti iz Auschwitza. Ob osvoboditvi iz taborišča Bergen-Belsen je tehtala samo 23 kg.

Ključne besede: goriški Judje, taborišče Auschwitz, holokavst na Primorskem, preživeli iz Auschwitza

Mednarodno znanstveno srečanje

Renato Podbersič (1970), zgodovinar in publicist, znanstveni sodelavec Študijskega centra za narodno spravo v Ljubljani ter zunanji pedagoški sodelavec Fakultete za humanistiko Univerze v Novi Gorici. Na Fakulteti za humanistične študije Univerze v Kopru je leta 2016 doktoriral s temo *Judovska skupnost na Goriškem: 1900–1950*. Ukvarja se s proučevanjem totalitarizmov v 20. stoletju na Slovenskem, predmet njegovih raziskav pa so tudi teme medvojnega in poveljnega revolucionarnega nasilja na Primorskem, prva svetovna vojna, še zlasti soška fronta, cerkvena zgodovina in zgodovina Judov na Primorskem in v severovzhodni Italiji ter preganjanje Judov v Evropi med holokavstom. Med drugim je član slovenske stalne delegacije pri Mednarodni zvezi za spomin na holokavst (IHRA) in uredniškega odbora revije *Na fronti*, ki jo izdaja Društvo soška fronta Nova Gorica, v letih od 2007 do 2013 pa je bil tudi predsednik Zgodovinskega društva za Severno Primorsko.

Otrok pozabljene domovine

Mag. Nataša Konc Lorenzutti

V narodnem arhivu v Washingtonu je ohranjeno pismo Himmlerjevega sorodnika Hermanna Heyderja iz Abensberga na Spodnjem Bavarskem, v katerem ta prosi »dragega Heinricha« za pomoč pri posvojitvi otroka, saj z ženo Charlotte ne moreta imeti svojih potomcev. Hkrati obljublja, da bosta otroka vzgojila v idejah nacionalsocializma.

19. marca 1943 jima je Himmler odobril posvojitev v Lebensbornovem domu v Kohren-Sahlisu in tam sta izbrala eno leto starega dečka. Vodstvo doma je novim staršem postreglo z lažmi o poreklu otroka. Deček je postal Haymo, po botru Himmlerju pa je dobil še ime Heinrich.

Ta deček je bil Viljem Goručan, rojen 29. marca 1942 v Celju. Njegov stari oče Jožef je bil kurjač in strojnik v Cinkarni v Celju. S partizani je menda sodeloval tako, da je zanje daroval 10 dinarjev, zato je bil aretiran in 7. julija 1942 ustreljen v Starem piskru.

Jožefovo ženo Marijo ter hčeri Marijo in Jožico so aretirali 8. avgusta 1942. Hči Marija je bila stara 23 let in je imela nezakonskega sina Viljema, Jožica pa je bila takrat stara devet let. Njun brat Vincenc se je pred aretacijo umaknil v Maribor.

10. avgusta 1942 zjutraj so mlado Marijo strpali na vlak za Auschwitz. Dojenček Viljem in njegova teta Jožica sta z drugimi otroki, ločenimi od mater, odpotovala v otroško taborišče Frohnleiten pri Gradcu. Starejšo Marijo so odpeljali šele 20. avgusta. Obe materi sta novembra istega leta umrli v taborišču Auschwitz-Birkenau. Vili je bil izbran za program Lebensborn, Jožica pa je ostala v otroškem taborišču Saldenburg. Po vojni se je od tam vrnila domov in z bratom sta dolga leta iskala nečaka.

Ta je medtem odraščal v Nemčiji in pozneje v Venezueli. Šele leta 2007 je izvedel, kdo je v resnici. Danes pravi, da sta njegova nemška starša prezirala nacizem in sta lažno obljubo izrekla zgolj zaradi neznanske želje po otroku.

Haymo Heinrich Heyder, ki je pozneje drugo ime zamenjal z imenom Henry, je bil po poklicu filmski tonski mojster in kot upokojeni profesor še vedno živi na Kostariki.

Ključne besede: Heinrich Himmler, raznarodovanje, ukradeni otroci, Auschwitz-Birkenau, Lebensborn, germanizacija

Mednarodno znanstveno srečanje

Nataša Konc Lorenzutti (1970) je diplomirala na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo v Ljubljani, na oddelku za dramsko igro in umetniško besedo, kjer je končala tudi univerzitetni magistrski študij. Kot igralka je bila angažirana v dveh slovenskih poklicnih gledališčih, od leta 1999 pa se posveča leposlovju. Leta 2021 je izdala roman za odrasle z naslovom *Beseda, ki je nimam*. Izhodišče za zgodbo je postavila v avgust 1942, ko so nacisti v dveh akcijah na Celjskem ločili otroke od mater. Pri raziskovanju je odkrila nove, dotlej še neznane primere izgubljenih otrok. Z režiserko Majo Weiss pripravlja dokumentarni film z naslovom *Žajeti v izviru – Slovenski otroci Lebensborna*, v katerem nastopajo trije še živeči »otroci«, ki so bili vključeni v Himmlerjev program za razširitev arijske rase.

Deportacije iz Čakovca (Medžimurja) v Auschwitz leta 1944

Dr. Goran Hutinec

Judovska skupnost Čakovec je bila ustanovljena leta 1740. Prvi člani so bili priseljenci iz avstrijskih dežel, pozneje pa so se v Čakovec v večjem številu priseljevali tudi madžarski Judje. Sinagoga je bila zgrajena leta 1836, v mestu so obstajale številne judovske organizacije: hevra kadiša [judovsko pogrebno društvo, op. ur.], društvo žena, šola (zaprta leta 1886) in dobrodelni sklad. Čeprav je skupnost imela sedež v Čakovcu, so pod njeno okrilje spadale tudi judovske družine, ki so živele v nekaterih bližnjih vaseh. Judje v Čakovcu so se ukvarjali s trgovino in obrtnimi dejavnostmi, mnogi med njimi pa so opravljali tudi svobodne poklice – kot odvetniki, zdravniki itn. V skupnosti so od drugega desetletja 20. stoletja negovali tudi sionistično tradicijo.

Okupacija Kraljevine Jugoslavije in prihod madžarske vojske v Medžimurje sta za čakovske Jude pomenila preobrat. Čeprav jim je bilo v primerjavi z Judi pod nacistično ali ustaško oblastjo z deportacijami v taborišča in iztrebljanjem prizaneseno, so bili vseeno izpostavljeni madžarski antisemitski zakonodaji (numerus clausus), številni člani skupnosti pa so bili poslani tudi na prisilno delo ali jim je bilo odvzeto premoženje. Kljub vsemu je bilo življenje Judov pod madžarsko okupacijo varnejše kot npr. v NDH, zato so mnogi Judje skušali preko Čakovca pobegniti pred ustaši in si tako rešiti življenje. Po nemški okupaciji Madžarske spomladi 1944 se je položaj Judov tudi na tem območju poslabšal. V le nekaj tednih so vse odpeljali v zbirno taborišče v Nagykanizsi, od tam pa so jih maja 1944 deportirali v Auschwitz. Taborišče je preživelo le malo čakovskih Judov. Jude iz mešanih zakonov in Poljude, ki niso bili deportirani v Auschwitz, so jeseni 1944 odpeljali v Nagykanizso, od tam pa so jih premestili v Sárvár (slov. Mala Sela), kjer so kot prisilni delavci sodelovali pri gradnji nemških obrambnih položajev. Zaradi skorajšnjega konca vojne je večina Judov v tej skupini vojno preživela in se vrnila v Čakovec. Skupaj s preživeli iz Auschwitza so obnovili svojo skupnost. Na začetku ponovnega delovanja je imela več članov, ki jim je uspelo preživeti, kot sosednja mesta, zato so ob judovskih verskih praznikih v Čakovec prihajali tudi Judje iz Varaždina in Prekmurja.

Ključne besede: Judovska skupnost Čakovec, Medžimurje, madžarska okupacija, antisemitska zakonodaja, Nagykanizsa, Auschwitz

Mednarodno znanstveno srečanje

Goran Hutinec (1980) je docent na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Zagrebu. Njegovo strokovno delo je osredotočeno predvsem na proučevanje urbane zgodovine in zgodovine druge svetovne vojne, zgodovine holokavsta v NDH, še zlasti preganjanja Judov v severozahodni Hrvaški, taborišča Jasenovac in deportacij s hrvaškega ozemlja v Auschwitz-Birkenau. Leta 2011 je doktoriral s temo *Delovanje zagrebške mestne uprave v medvojnem obdobju (1918–1941)* (*Djelovanje zagrebačke Gradske uprave u međuratnom razdoblju (1918. – 1941.)*). Svoje znanstveno in strokovno delo je nadgrajeval z raziskovanjem po arhivih v Zagrebu, Beogradu, Sarajevu, Berlinu, Münchnu, Ludwigsburgu, Londonu ter v številnih drugih arhivih doma in na tujem. Sodeloval je tudi na več mednarodnih znanstvenih srečanjih, strokovne prispevke pa je objavil v uveljavljenih znanstvenih revijah in zbornikih znanstvenih konferenc. Z dr. Ivom Goldsteinom sta soavtorja knjige *Zgodovina Zagreba, Knjiga 2: 20. in 21. stoletje* (*Povijest grada Zagreba, Knjiga 2: 20. i 21. stoljeće*).

Transport Judov iz taborišča v Vinkovcih v Auschwitz avgusta 1942: spoznanja in raziskovalni izzivi

Dr. Rajka Bućin

Transport Judov, ki je avgusta 1942 krenil iz Vinkovcev v taborišče Auschwitz, je pomemben za osvetlitev tako usode sremskih Judov med drugo svetovno vojno kot tudi usode Judov iz Bijeljine, ki so bili v tem transportu. V sklopu nedavnih raziskav so bili v Državnem muzeju Auschwitz-Birkenau, v Hrvaškem državnem arhivu, Arhivu Vojvodine, Arhivu Jugoslavije in v Judovskem muzeju v Beogradu najdeni novi dokumenti, ki so ob že prej znanem gradivu omogočili oblikovanje natančnejše in popolnejše slike o judovskih žrtvah z omenjenih območij. V transportu je bilo približno 1000 ljudi iz različnih sremskih krajev, in sicer iz Iloka, Vukovarja in Županje na ozemlju današnje Hrvaške in iz Šida, Sremske Mitrovice, Rume in verjetno tudi Stare Pazove na ozemlju današnje Srbije, ter iz Bijeljine v Bosni in Hercegovini. Čeprav so bili ob deportacijah Judov v zbirno taborišče v Vinkovcih predani tudi sezname deportiranih, ki so jih pripravile lokalne oblasti, ob poznejših deportacijah v Auschwitz pa so bili pripravljene tudi celoviti popisi transportov, se nobeden od teh seznamov ni ohranil. Podatki o številu ljudi, ki so bili pripeljani v Vinkovce in nato deportirani v Auschwitz, so tako znani iz posameznih izjav preživelih Judov iz nekaterih mest (Vukovar, Sremska Mitrovica), iz dokumentov lokalnih oblasti in tiska, kjer je navedeno število deportiranih (Ilok, Ruma), iz poznejših raziskav lokalne zgodovine (Šid) oziroma po primerjavi podatkov iz fondov Judovskega odseka Ustaške nadzorne službe (UNS), Urada za nacionalizirano premoženje v sklopu Ministrstva za državno zakladnico NDH (znanega tudi kot PONOVA), poveljnih komisij za vojne zločine in podobno (Stara Pazova, Bijeljina, Županja). Podobno kot večino tujih beguncev iz Rume so Jude iz Vinkovcev, Zemuna in Stare Pazove ubili že prej, večinoma v taboriščnem kompleksu Jasenovac, tako da je bil holokavst, ki so ga skupaj izvajale ustaške in nacistične oblasti, na območju Srema in Bijeljine avgusta 1942 skoraj v celoti izvršen. Raziskovanje imen in sestavljanje seznamov žrtev, ki so bile iz Srema deportirane v Auschwitz, predstavljata ob odsotnosti originalnih deportacijskih seznamov in ob dejstvu, da je bil pretežni del lokalnega judovskega prebivalstva poslan v ustaška koncentracijska taborišča, največji raziskovalni izziv. Edini resnično zanesljiv vir so tako *Knjige mrtvih* iz Auschwitz, v katerih pa je popisanih le 88 ljudi s tega območja, zato je treba za druge žrtve uporabiti kompleksno metodologijo, čeprav ta ne daje vedno dokončnih odgovorov.

Ključne besede: Auschwitz, Srem, Bijeljina, seznam žrtev, taborišče v Vinkovcih, Judje

Mednarodno znanstveno srečanje

Rajka Bućin (1961) je na Filozofski fakulteti Univerze v Zagrebu diplomirala iz arheologije in umetnostne zgodovine, na isti fakulteti pa je leta 2012 doktorirala iz arhivistike. Od leta 1996 je zaposlena v Hrvaškem državnem arhivu v Zagrebu, od leta 2019 pa v njegovem Inštitutu »Ivan Kukuljević Sakcinski«. Je avtorica strokovnih in znanstvenih del s področja arhivistike in zgodovine ter urednica nekaj del. Od leta 2018 je tudi glavna urednica časopisa *Arhivski vjesnik*. Redno sodeluje na strokovnih in znanstvenih srečanjih, od leta 2010 pa je tudi članica hrvaške delegacije pri Mednarodni zvezi za spomin na holokavst (IHRA). Od leta 2017 dela pri projektu popisa žrtev taborišča Auschwitz. Je tudi avtorica in soavtorica razstav, leta 2020 je bila na primer soavtorica razstave o holokavstu na Hrvaškem z izvirnim naslovom *Ako tebe zaboravim... – Holokaust u Hrvatskoj 1941. – 1945.: zadnje odredište Auschwitz* (avtorica koncepta razstave je bila dr. Nataša Mataušić).

Pričevanja preživelih iz Auschwitza (Judje v Osijeku)

Dr. Zlata Živaković-Kerže, dr. Marija Benić Penava

Avtorici bosta v uvodnem delu prispevka na kratko opisali prvo fazo likvidacije Judov v Osijeku po sprejetju rasnih in drugih zakonov v NDH, tj. od aprila 1941 do maja 1942. V osrednjem delu se bosta osredotočili na drugo fazo, v kateri je ustaška vlada, potem ko je pridobila dovoljenje nemške oblasti za deportacijo hrvaških Judov v vzhodno Evropo, do konca avgusta 1942 Jude deportirala v nemška taborišča smrti, največ v Auschwitz. Avtorici bosta na osnovi arhivskega gradiva, ki ga hrani Judovska skupnost v Osijeku, in pričevanj o deportaciji okoli 3000 Judov iz Osijeka in okolice iz delovnega in kasneje koncentracijskega taborišča pri Tenji, kraju nedaleč od Osijeka, avgusta 1942 opisali odhod v taborišča smrti in bivanje v njih ter strahote, ki so jih taboriščniki tam doživljali. Pričevanja iz Auschwitza so čustvena, temeljijo pa na spominih le treh preživelih Judov iz Osijeka (Željka Perlstena, Dragutina Glasnerja in Miša Weissa), ki so svoja pričevanja podali poleti 1945, nekaj mesecev po vrnitvi v Osijek. V zaključku bosta avtorici predstavili podatke, na osnovi katerih je jasno razvidno, da je bilo v taborišča smrti deportiranih okoli 3000 Judov iz Osijeka in da se jih je od tam vrnilo le deset, kar pomeni, da je bilo rešenih zgolj 0,3 odstotka deportiranih Judov. Med preživeli je bil tudi Osiječan Arnold Kohn, ki je šele osem mesecev po vrnitvi iz taborišča Golleschau prekinil popoln molk in spregovoril o strahotah, ki so se dogajale v tem taborišču. Na koncu prispevka bosta predstavili še popisni seznam članov judovske verske skupnosti v Osijeku, ki so bili odpeljani v koncentracijsko taborišče Auschwitz in umorjeni: Marija Wolf, roj. Hirschfeld (82 let); Nada Spivak, roj. Wolf (21 let); Ervin Spivak (25 let); malček Perica Spivak; Irena Wolner, roj. Wolf (56 let); Žiga Wolner (59 let); Hilda Kraus, roj. Wolner (34 let); dr. Laci Kraus (44 let) ter njegova sinova Darko in Ivo Kraus; Arnold Wolf (74 let); Eugenija Hirschfeld, roj. Müsber (70 let); Greta Heht, roj. Roth (44 let); Adolf Heht (48 let) in Leo Heht (42 let); Rosa Kiss, Julio, Ela in Vlado Kiss; Hinko in Rosa Kiss; Vilma in Ernest Goldstein ter Regina Larsen.

Ključne besede: Auschwitz, preživeli Judje, Osijek, Perlsten, Glasner, Weiss

Zlata Živaković-Kerže (1953) je upokojena znanstvena svetovalka. Leta 1981 je v Zagrebu magistrirala iz arhivistike, leta 1995 pa na Filozofski fakulteti Univerze v Zagrebu tudi doktorirala. Leto dni pozneje se je zaposlila v Slavonskem Brodu na Podružnici za zgodovino Slavonije, Srema in Baranje Hrvaškega inštituta za zgodovino iz Zagreba; tam je bila zaposlena vse do upokojitve leta 2019. Pri svojem raziskovalnem in znanstvenem delu se posveča zlasti gospodarski in cerkveni

Mednarodno znanstveno srečanje

zgodovini, zgodovini Judov in zgodovini športa v 19. in v prvi polovici 20. stoletja. Je avtorica nekaj knjig ter večjega števila znanstvenih in strokovnih prispevkov. Sodeluje tudi na znanstvenih srečanjih in kongresih doma in na tujem.

Marija Benić Penava (1975) je izredna profesorica na Oddelku za ekonomijo in poslovno ekonomijo Univerze v Dubrovniku, kjer predava o hrvaški gospodarski zgodovini in zgodovini hrvaškega turizma ter o sredozemskem prostoru v sodobnem času. Doktorirala je leta 2011 na Oddelku za zgodovino Univerze v Zadru. Njeno znanstveno in raziskovalno zanimanje je usmerjeno v proučevanje gospodarske zgodovine, ekozgodovine in zgodovine vsakdanjega življenja. Izkušnje na področju tako poučevanja kot tudi raziskovanja pridobiva na različnih univerzah po Evropi, Afriki, Aziji, Avstraliji in Novi Zelandiji. Je avtorica nekaj knjig ter večjega števila znanstvenih in strokovnih prispevkov. Sodeluje tudi na znanstvenih srečanjih in kongresih doma in na tujem.

Usoda judovskih internirancev iz taborišča Kampor na Rabu

Dr. Ivo Goldstein

Istega dne oziroma dan po tem, ko je Italija 8. septembra 1943 kapitulirala, se je taboriščnikom, zaprtim v taborišču na Rabu, uspelo v samostojni akciji osvoboditi iz taborišča. Razorožili so italijanske stražarje, 243 prostovoljcev iz taborišča pa je formiralo Judovski partizanski bataljon. Ta je kaj hitro dospel na kopno in se pridružil partizanskim enotam.

Med nemško ofenzivo so nacisti zahtevali, da je treba »nemudoma aretirati Jude, ki se nahajajo na obalnem območju [...], ter jih deportirati v taborišče«. Zaradi nevarnosti, ki je grozila Judom, so partizani na jesen 1943 v dobro organizirani akciji z Raba evakuirali skoraj vse zapornike nekdanjega judovskega dela taborišča, tj. 3151 ljudi, med katerimi je bilo tudi 1812 neborcev.

To je bila ena največjih in najuspešnejših akcij reševanja judovskih taboriščnikov med drugo svetovno vojno in obenem edini tak primer osvoboditve celotnega taborišča. Taboriščniki in taboriščnice, sposobni za vojsko in pomožne vojaške službe, so se pridružili NOV, tisti, ki se v boj niso aktivno vključili, pa so bili večinoma razporejeni po kordunskem podeželju, ki je bilo pod nadzorom partizanov.

Nekaj več kot 200 Judov je bilo z Raba premeščenih v Bari, vendar so na ta transport čakali tri mesece.

Približno 200 nekdanjih taboriščnikov iz Kampora, natančneje 204, večinoma starejših in bolnih, pa ni bilo evakuiranih in so ostali na otoku. Zavezniki in partizanske oblasti so se več mesecev dogovarjali o tem, kako bi evakuirati tudi njih, medtem pa se je marca 1944 nemška vojska že izkrcala na Rabu in Gestapo je sprožil obsežno akcijo za zajetje Judov na otoku. Otočane so obvestili, da velja skrivanje Judov za »zločin zoper rajh«, ki se kaznuje s smrtjo. V naslednjih treh dneh so ujeli večino preostalih Judov na Rabu, le manjši skupini pa se je uspelo skriti. Ujetnike so z ladjami prepeljali na Reko in od tam s kamioni naprej v Trst, na koncu pa so jih deportirali v Auschwitz. Iz Auschwitz se ni vrnil skoraj nihče.

Ključne besede: Judje, Rab, druga svetovna vojna, taborišče, Kampor, Italija

Ivo Goldstein (1958), zgodovinar in diplomat, je redni profesor na Filozofski fakulteti Univerze v Zagrebu, na kateri je zaposlen od leta 1980 dalje. Na začetku svoje poklicne poti se je posvečal predvsem bizantologiji in proučevanju hrvaške srednjeveške zgodovine, še posebej v zgodnjem srednjem veku, pa tudi zgodovini Judov na Hrvaškem. Od srede devetdesetih let 20. stoletja se ukvarja tudi z različnimi vidiki hrvaške zgodovine v 20. stoletju. Bil je vodja Oddelka za zgodovino

Mednarodno znanstveno srečanje

in predstojnik Zavoda za zgodovino Hrvaške. Doslej je objavil okoli dvajset knjig, med njimi tudi *Bizanc na območju Jadrana od 6. do 9. stoletja* (*Bizant na Jadranu VI.–IX. stoljeće*, 1992; na to temo je leta 1988 tudi doktoriral), *Zgodnji srednji vek na Hrvaškem* (*Hrvatski rani srednji vijek*, 1992), *Hrvaška zgodovina* (2003; knjiga je izšla v štirih hrvaških izdajah, treh angleških in v slovenski), *Jasenovac* (2018; leto pozneje je delo izšlo še v srbski izdaji). S Slavkom Goldsteinom sta skupaj izdala knjige *Holokavst v Zagrebu* (*Holokaust u Zagrebu*, 2001; leta 2015 je knjiga izšla v ameriški izdaji), *Jasenovac in Pliberk nista isto* (*Jasenovac i Bleiburg nisu isto*, 2011), *Tito* (2015; leta 2017 je sledila slovenska izdaja, leta 2018 pa še srbska) in *Tragedija, mitomanija, resnica – Jasenovac* (2016). Z Vladimirjem Anićem sta pripravila *Slovar tujk* (*Rječnik stranih riječi*, 1999), leta 2002 pa je kot soavtor sodeloval tudi pri pripravi *Hrvaškega enciklopedičnega slovarja* (*Hrvatski enciklopedijski rječnik*). V letih od 2013 do 2017 je bil hrvaški veleposlanik v Franciji in Monaku ter stalni predstavnik pri UNESCO. Od leta 2018 je član Akademije znanosti in umetnosti Bosne in Hercegovine.

Holokavst v Sarajevu – dokončna rešitev judovskega vprašanja

Dr. Eli Tauber

Reševanje judovskega vprašanja na območju okupirane Bosne in Hercegovine je bilo le nadaljevanje splošne nacistične politike oziroma izvajanja genocida, s katerim bi po vsej okupirani Evropi »dokončno rešili judovsko vprašanje«.

V taborišče Loborgrad so bile prve taboriščnice prepeljane iz taborišča Kruščica. Med njimi je bilo okoli 1350 judovskih žena in otrok ter tudi nekaj deset Srbkinj. Prva skupina taboriščnic je bila iz Loborgrada poslana v Auschwitz 13. avgusta 1942. Do 28. avgusta so bili nato organizirani še štirje transporti, zadnja skupina pa je bila deportirana oktobra istega leta. Srbske taboriščnice so bile večinoma odpeljane na delo v Nemčijo, nekaj starejših pa je bilo prepeljanih v Srbijo.

V Sarajevu se je medtem nadaljevalo iztrebljanje Judov. Ker vseh niso mogli takoj odpeljati v taborišča, so bili nekateri nameščeni v prostorih Benevolencije [judovsko humanitarno društvo s sedežem v Sarajevu, op. ur.]. Sčasoma pa je policijskim agentom in ustašem uspelo zbrati vse Jude; med njimi so bili tako ljudje, stari 90 let in več, kot tudi matere s komaj rojenimi dojenčki, težki bolniki, slepi, invalidi, hromi, gluhonemi in celo duševno prizadeti. Nobena prošnja pooblaščenec judovskih skupnosti, ki so jo naslovili na ustaškega uradnika Ivana Tolja, da prizanese vsaj najtežjim bolnikom, ni bila uslišana. Tolj se ni usmilil niti predstavnikov judovskih verskih skupnosti, ki so bili zaščiteni in so prav za ta namen dobili posebne izkaznice. Prav tako ni izpustil niti enega judovskega grobarja, zato so bili Judje, ki so bili zbrani v prostorih Benevolencije in so tam umrli, pokopani kot živali.

Zaščitna policija v Zagrebu je prejela obvestilo o načrtovanih transportih Judov v Nemčijo, ki naj bi potekali po naslednjem vrstnem redu: prvi transport naj bi odpeljal iz Zagreba, drugi iz Loborgrada in tretji iz Vinkovcev. V tem času je bilo treba Jude iz drugih županij, predvsem iz Velike županije Bilogora [orig. Velika župa Bilogora], zbrati v Loborgradu ali Zagrebu, nikakor pa ne v Osijeku.

V holokavstu je bilo ubitih okoli 8500 Judov iz Sarajeva, med njimi tudi dr. Moric Levi, nadržabin, avtor knjige *Sefardi v Bosni* in profesor na Prvi gimnaziji v Sarajevu, dr. Kalmi Baruh, največji hispanist zunaj Španije, Daniel Ozmo, umetnik in napreden intelektualec, profesor na Prvi gimnaziji v Sarajevu, Alfred Pordes, skladatelj in dirigent, avtor prve operete v Bosni in Hercegovini, dr. Marsel Šnajder, matematik in filozof, profesor na Prvi gimnaziji v Sarajevu, ter Laura Papo Bohoreta, književnica, prevajalka in prva ženska, ki je pisala drame v ladinu (judovsko-španskem jeziku).

Ključne besede: Judje, Sarajevo, holokavst, Lobargrad, transporti, Auschwitz

Eli Tauber (1950), direktor Arhiva Judovske skupnosti Bosne in Hercegovine, je eden najbolj prominentnih članov Judovske skupnosti BiH. V Sarajevu je zaključil Prvo gimnazijo, nato pa je študiral na Fakulteti za politične vede, smer novinarstvo. V novinarstvu je delal 15 let, potem pa se je začel zanimati za marketing, pisanje scenarijev in delo z dokumentarnimi filmi. Že v zgodnji mladosti je proučeval zgodovino Judov in njihove običaje v BiH. Je avtor nekaj odmevnih razstav, kot sta bili na primer tudi *Spomin na holokavst (Sjećanje na Holokaust)* in *Pravičniki judovskega naroda iz BiH (Pravednici jevrejskog naroda iz BiH)*, ter mnogih del s področja judaike. Doktoriral je leta 2012 s temo *Kako je bil izveden holokavst v BiH (Kako se sprovodio Holokaust u BiH)*, napisal ali uredil pa je tudi dela, kot so *Ko so bili sosedge ljudje (Kada su komšije bili ljudi)*, *Ilustrirani leksikon judovstva: zgodovina, vera in običaji (Ilustrovani leksikon judaizma: istorija, religija i običaji)*, *Kuhinja bosanskih Sefardov (Kuhar bosanskih Sefarda)*, *Zeki Effendi, Sarajevski purim, Judovsko-španski jezik v Bosni in Hercegovini (Jevrejskošpanski jezik u Bosni i Hercegovini)* ter *Judovski priimki v arhivskem gradivu Bosne in Hercegovine (Jevrejska prezimena u arhivskim dokumentima Bosne i Hercegovine)*.

Romi in Sinti z ozemlja Kraljevine Jugoslavije v nacističnih in fašističnih taboriščih s posebnim poudarkom na taborišču Auschwitz-Birkenau

Dr. Danijel Vojak

Zgodovina Romov je bila pogosto zaznamovana s politiko represivne asimilacije, ki jo je v odnosu do romskega prebivalstva izvajala večina evropskih nacionalnih in lokalnih oblasti. Ta politika je večinoma temeljila na stereotipnem dojemanju Romov kot asocialnih oseb (brezdelnežev) in »zakrknjenih kriminalcev«. Romi, ki so se vse od začetkov priseljevanja na evropska tla od večinskega prebivalstva razlikovali tako po kulturi, jeziku in tradiciji kot tudi po drugih značilnostih, so na določenih območjih veljali za »večne tujce«, zaradi česar so bili v večini evropskih držav izolirani oziroma odrinjeni na rob družbenega, gospodarskega in kulturnega življenja. Naraščanje rasizma, ki ga je v drugi polovici 19. stoletja spremljala vse bolj izrazita nacionalistična (ekskluzivistična) politika, je v mnogih evropskih državah privedlo do prevlade protiromskega dominantnega političnega diskurza. V takšnih političnih in družbenih okoliščinah ter ob večstoletnih (zakoreninjenih) negativnih predsodkih do Romov in Sintov so nacisti kmalu po prevzemu oblasti v Nemčiji začeli voditi genocidno politiko, uperjeno proti Romom in Sintom. Nacistični model odnosa do romske in sintske manjšinske skupnosti se je kazal v izvajanju ukrepov, kot so bili sterilizacija Romov, njihova internacija v taboriščih, zakonodajna diskriminacija ter od začetka druge svetovne vojne tudi množično pobijanje Romov.

Nacistični politično-družbeni model je prevzela večina evropskih vlad, ki so bile bodisi zaveznice nacistov ali pa so bile pod njihovo okupacijo. Podobno politiko do romskega in sintskega prebivalstva so nacistične oblasti in njihove zaveznice Madžarska, Italija in Bolgarija začele voditi tudi po okupaciji in vojaško-političnem strmoglavljenju Kraljevine Jugoslavije aprila 1941. Tudi ustaši v NDH so kmalu po prevzemu oblasti aprila 1941 začeli izvajati genocidno politiko do Romov, ki se je do neke mere skladala z nacistično politiko. Ustaška politika je vrhunec dosegla sredi leta 1942 z množičnimi deportacijami v koncentracijsko taborišče Jasenovac, kjer so večino Romov kaj kmalu po prihodu umorili. Nemška okupacijska oblast si je v Srbiji ob pomoči kolaboracionistične vlade Milana Nedića prizadevala, da bi med vsemi nacističnimi državami postala ena prvih, ki bi z množičnimi deportacijami Romov v taborišča in njihovim pobijanjem rešila »cigansko vprašanje«.

Hkrati je bilo romsko prebivalstvo v drugih predelih okupirane Kraljevine Jugoslavije prisiljeno k prisilnemu delu in je bilo šele pozneje (konec leta 1944) deportirano v taborišča, kot kažejo primeri v Prekmurju, Medžimurju, Baranji in Banatu, ki so bili pod madžarsko okupacijo. Ponekod

so bili Romi pogosto tudi kolateralne žrtve vojnih spopadov med nacističnimi vojaškimi enotami ter njihovimi zavezniki in protifašističnimi (partizanskimi) enotami. Tema sodelovanja Romov v protifašističnem odporiškem gibanju na ozemlju Kraljevine Jugoslavije je znanstveno manj raziskana, a številni primeri dokazujejo njihovo pogumno delovanje v partizanskih enotah. Posledica genocidne politike do Romov na ozemlju Kraljevine Jugoslavije je bila skorajšnje popolno uničenje romskega prebivalstva v NDH in drugih delih države.

V prispevku bo poudarek na analizi dela genocidne politike, ki so jo izvajale kolaboracionistične oblasti na različnih območjih okupirane Kraljevine Jugoslavije, tj. na analizi vprašanja deportacije Romov iz Kraljevine Jugoslavije v nacistična in fašistična koncentracijska taborišča. Avtor bo skušal analizirati tudi položaj romskih in sintskih zapornikov v taboriščih za vojne ujetnike ter v delovnih in koncentracijskih taboriščih, posebna pozornost pa bo namenjena tudi vprašanju deportacij in pobijanja romskih taboriščnikov z omenjenega območja v taborišču Auschwitz-Birkenau.

Ključne besede: Romi, Sinti, Kraljevina Jugoslavija, preganjanje, genocid, taborišča

Danijel Vojak (1980) je višji znanstveni sodelavec na Inštitutu za družbene vede Iva Pilarja v Zagrebu, kjer je zaposlen od leta 2008 naprej. Leta 2003 je zaključil študij zgodovine na Filozofski fakulteti Univerze v Zagrebu, na istem oddelku je leta 2006 magistriral in leta 2011 še doktoriral. V letih od 2005 do 2007 je delal v zagrebškem založniško-grafičnem podjetju Ibis grafika, nato pa krajši čas tudi na Oddelku za medije Hrvaškega helsinškega odbora za človekove pravice. Pri znanstveno-raziskovalnem delu se posveča zgodovini romske skupnosti na hrvaškem ozemlju, še zlasti v 20. stoletju. O tej temi je objavil okoli sto znanstvenih in strokovnih prispevkov v mednarodnih in domačih znanstvenih publikacijah, obenem pa je tudi avtor izobraževalnih publikacij in razstav o usodi Romov med drugo svetovno vojno. Doslej je sodeloval pri več znanstvenih projektih, povezanih z raziskovanjem zgodovine Romov, in na številnih znanstvenih srečanjih tako doma kot tudi v tujini.

Osvoboditev Auschwitza – preobrat, ne pa tudi konec holokavsta

Dr. Anna Maria Grünfelder

Osvoboditev koncentracijskega taborišča Auschwitz, ki ga je 27. januarja 1945 izvedla Rdeča armada, ni pomenila konca holokavsta. Njegova zadnja faza je bila namreč »evakuacija« taborišča, odhod taboriščnikov na »marše smrti«, na kaotično in brezciljno vožnjo v odprtih tovornih vagonih ali hojo v ostri zimi in snežnih metežih. Glavni vir védenja o tem so spomini preživelih. Izraelski zgodovinar Daniel Blatman meni, da so bili marši smrti za izstradane taboriščnike najhujši napor: »Če je bil Auschwitz pekel, so bili marši smrti njegov deveti krog.« Danes skoraj devetdesetletni Opatijčan Oleg Mandić je kot enajstletni deček preživel Auschwitz in Mengelejeve poskuse. V noči s 17. na 18. januar 1945 mu je uspelo, da se je izognil odhodu taboriščnikov na marš smrti, 11. februarja 1945 pa je taborišče Auschwitz naposled zapustil kot »zadnji ujetnik Auschwitza v zgodovini«.

Žrtve iz Jugoslavije so v Auschwitz prispale že leta 1941, vendar je bilo med tistimi, ki so šli na pot proti Zahodu – nekateri v odprtih tovornih vagonih, drugi peš, brezciljno in kaotično –, le malo jugoslovanskih taboriščnikov. Tako se niso izpraznili samo Auschwitz in njegove podružnice, pač pa tudi druga taborišča na ozemlju rajha. Himmler je namreč ukazal, da sovražnik ne sme osvoboditi nobenega zapornika. Avtorica prispevka je rekonstruirala, v katere smeri so se taboriščniki premikali in na katerih postajah na poti, ki je terjala smrt okoli 250.000 ljudi, so se ustavljali. Ljudje so umirali zaradi lakote in izčrpanosti, pa tudi pod streli esesovcev ali v zračnih napadih zaveznikov, zlasti na postaje in vlake. Pokopališča z belimi križi nad grobovi brezimnih taboriščnikov ležijo po vsej vzhodni Nemčiji. Prebivalci mest in krajev, ki so bili priče tem pohodom, so žrtvam le redko dajali okrepčilo, veliko pogosteje so jih fizično napadali, saj so jih imeli za tatove in zločince.

Sovjeti so od marca 1945 organizirali repatriacijske transporte v Jugoslavijo. Jugoslovanska komisija za repatriacijo je z repatriacijo civilistov odlašala, saj je bila njena prioriteta »odkrivanje« potencialnih vojnih zločincev. Civiliste, »ki so vojno preživelih v tujini«, so obtoževali »sodelovanja z nacisti«, kar potrjujejo tudi Dachauski procesi. Priče tega časa so se zato prilagajale splošni klimi stalinistične paranoje, zaradi katere so nekateri končali celo na Golem otoku.

Ključne besede: Auschwitz, marši smrti, grobovi brezimnih žrtev, napadi, repatriacija

Mednarodno znanstveno srečanje

Anna Maria Grünfelder (1948), doktorica zgodovine, umetnostne zgodovine in katoliške teologije. Deluje na znanstvenem in humanitarnem področju ter je zunanja sodelavka in kolumnistka pri mnogih avstrijskih in slovenskih časopisih. Raziskovalno sodeluje z Dokumentacijskim arhivom avstrijskega odpora (DÖW) na Dunaju, Inštitutom za vzhodne in jugovzhodne evropske študije (SOF) v Regensburgu, Zvezo judovskih občin Srbije in Centrom judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor, kot predavateljica pa nastopa na različnih strokovnih srečanjih in posvetovanjih. Za svoje strokovno delo je bila že večkrat nagrajena; za nekatera besedila, na primer o judovstvu po holokavstu ali o prisilnem delu Judov, je prejela nagrade Zveze judovskih občin Jugoslavije, pozneje pa tudi Zveze judovskih občin Srbije.

Pravičniki iz Srbije, 1941–1944

Dr. Milan Koljanin

Ozemlje Republike Srbije so med drugo svetovno vojno okupirale sosednje države (Madžarska, Bolgarija, Albanija in Neodvisna država Hrvaška), osrednji del Srbije pa je bil pod nemško vojaško oblastjo in z domačo kolaboracionistično upravo. Holokavst je bil na vseh teh okupiranih območjih del evropske nacistične »dokončne rešitve«, vendar se je obenem izvajal tudi v skladu s politiko preganjanja Judov različnih okupatorjev. Na nemškem okupiranem ozemlju je holokavst močno pospešila množična srbska vstaja in do začetka maja 1942 je tako že bil izvršen v nacističnih taboriščih na ozemlju Srbije (Topovske šupe, Banjica in Sajmište). Na območju pod upravo ustaške NDH se je iztrebljanje Judov izvajalo predvsem v njenih taboriščih smrti (Gospić, Jasenovac in Stara Gradiška), preostali Judje pa so bili avgusta 1942 in maja 1943 večinoma poslani v taborišče smrti Auschwitz. Judje z bolgarskega okupiranega ozemlja so bili marca 1943 skupaj z Judi iz Makedonije in Grčije deportirani v taborišče smrti Treblinka. Jude z nemškega okupiranega ozemlja na Kosovu in v Metohiji so pobili skupaj z drugimi srbskimi Judi do začetka maja 1942, večina preostalih Judov s tega območja pa je bila maja 1944 deportirana v koncentracijsko taborišče Bergen-Belsen. Po številu druga največja judovska skupnost v Srbiji je bila na madžarskem okupiranem ozemlju v Bački. Del skupnosti sta januarja 1942 pobili madžarska vojska in žandarmerija. Po prihodu nemških enot na Madžarsko marca 1944 so se začele internacije in množične deportacije Judov z ozemlja v Srbiji, ki je bilo pred tem pod madžarsko okupacijo, v taborišče smrti Auschwitz. Judom so pomoč pri reševanju pred holokavstom na ozemlju Srbije nudili ljudje iz različnih koncev države, ki so pripadali različnim družbenim skupinam, med njimi pa so bili tako Srbi kot tudi predstavniki drugih narodnosti. Največ Judov na nemškem okupiranem ozemlju je bilo rešenih v srbskih vaseh, kjer so se skrivali tako, da so prevzeli identiteto srbskih beguncev. V prispevku bodo predstavljeni rešitelji Judov, ki bi morali biti deportirani v uničevalno taborišče Auschwitz, oziroma pravičniki z območja Bačke, ki jo je okupirala Madžarska.

Ključne besede: holokavst, Srbija, okupirana ozemlja, reševanje Judov, Bačka, pravičniki

Mednarodno znanstveno srečanje

Milan B. Koljanin (1953), upokojeni višji znanstveni sodelavec Inštituta za novejšo zgodovino v Beogradu. Leta 2006 je doktoriral s temo *Judje in antisemitizem v Kraljevini Jugoslaviji 1918–1941 (Jevreji i antisemitizam u Kraljevini Jugoslaviji 1918–1941)*. Raziskoval je politično in družbeno zgodovino Srbije in Jugoslavije med obema svetovnima vojnama ter še posebej med drugo svetovno vojno. Pri raziskovalnem delu je posebno pozornost namenil tudi vprašanju ustvarjanja represivnih sistemov v Srbiji in Neodvisni državi Hrvaški, vlogi posameznih taborišč v teh sistemih, politiki in represivni zakonodaji NDH, holokavstu v Srbiji in Jugoslaviji, uporabi filma in antisemitskih stereotipov v propagandi v okupirani Srbiji, zgodovini Judov in antisemitizma v Kraljevini Jugoslaviji, političnemu delovanju Rimskokatoliške cerkve med drugo svetovno vojno in temi reševanja srbskih otrok iz taborišč NDH, pa tudi temam, povezanim z zgodovino prve svetovne vojne in zlasti z zločini bolgarske okupacijske uprave v Srbiji.

Blok 17

Skupna muzejska razstava držav nekdanje Jugoslavije
v Državnem muzeju Auschwitz-Birkenau

Priprava skupne razstave Bosne in Hercegovine, Republike Črne gore, Republike Hrvaške, Republike Severne Makedonije, Republike Slovenije in Republike Srbije v Državnem muzeju Auschwitz-Birkenau v Oświęcimiu na Poljskem

Dr. Nataša Mataušić, dr. Olga Manojlović Pintar

Avtorici bosta v prispevku najprej predstavili proces oblikovanja ideje o skupni razstavi in njeno realizacijo od leta 2011 do danes, obenem pa bosta orisali tudi način reševanja organizacijskih težav, usklajevanja tematskih sklopov, raziskovanja in pridobivanja gradiva ter priprave končne zasnove razstave.

Prvi sestanek, na katerem so prisotni razpravljali o tej temi, je bil v Beogradu 29. junija 2011. Razpravljali so o statusu t.i. jugoslovanskega razstavnega prostora v Državnem muzeju Auschwitz-Birkenau in potrdili pripravljenost držav, katerih predstavniki so, da se prostor v Bloku 17 ne deli, temveč se uredi kot skupni razstavni prostor. Nameri so potrdili veleposlaniki šestih držav, ki so se sestali v Državnem muzeju Auschwitz-Birkenau na Poljskem oktobra istega leta.

V naslednjih letih je bilo pod okriljem UNESCO in njegove svetovne iniciative *Kultura: most do razvoja* (*Culture: a Bridge to Development*) in Interseksijske platforme za kulturo miru in nenasilja opravljenih šest sestankov: v Beogradu (junija 2012), Sarajevu (decembra 2012), Skopju (aprila 2013), Auschwitz-Birkenau (julija 2013), Zagrebu (februarja 2014) in Ljubljani (2015).

Ob predstavnikih pristojnih ministrstev in strokovnjakov iz vseh šestih držav so se sestankov udeležili tudi predstavniki mednarodnih institucij: UNESCO (Regionalni urad v Benetkah), muzejsko-dokumentacijskega centra Mémorial de la Shoah (Pariz), Topografije terorja (Berlin) in Nacionalnega sklada Republike Avstrije za žrtve nacionalsocializma (Dunaj). Na dveh sestankih so bili prisotni tudi predstavniki Državnega muzeja Auschwitz-Birkenau (Oświęcim).

V prispevku bosta avtorici posebno pozornost namenili delu uredniškega odbora, ki je bil oblikovan leta 2013 v sestavi dr. Kaja Širok, dr. Nataša Mataušić in dr. Olga Manojlović Pintar. Predstavili bosta še različne faze priprave zasnove razstave ter opisali vzpostavljanje sodelovanja s Fundacijo Herman iz Zagreba in Studiem Libeskind iz New Yorka.

V drugem delu prispevka bosta nato predstavili koncept razstave z naslovom »Zapovedujem vam te besede« (»Vi comando queste parole«). Gre za verz iz pesmi *Poslušaj* (*Shema*) Prima Levija, ki ponazarja sporočilo razstave.

Okrogla miza

V formalnem okviru je koncept razstave zastavljen tako, da vključuje dve ravni komunikacije z obiskovalci. Prva raven omogoča prenos informacij z neposrednim vpogledom v vizualno in pisno gradivo, druga raven pa vključuje koncept »informacij na zahtevo«. Zaradi obilice zgodovinskih virov, zbranih v šestih državah, bodo obiskovalci imeli možnost samoiniciativnega ogleda gradiva, pri čemer se bodo znašli v vlogi aktivnih raziskovalcev in ne zgolj pasivnih prejemnikov ponujenih informacij.

V vsebinskem pogledu je razstava prav tako razdeljena v dva dela. Uvodni del vsebuje podatke o zgodovini in vsakdanjem življenju judovske skupnosti na območju nekdanje Jugoslavije v dveh obdobjih, najprej od leta 1918 do 6. aprila 1941 in nato še med drugo svetovno vojno.

V osrednjem delu razstave je na osnovi osebnih zgodb predstavljen zapleten razpored transportov, s katerimi so bili deportiranci iz nekdanje Jugoslavije prepeljani v taborišče Auschwitz-Birkenau. S prvim transportom, ki je 28. septembra 1941 odpeljal z Bleda in iz Celovca, so bili v Auschwitz deportirani kmetje in politični zaporniki iz tistega dela Slovenije, ki ga je okupirala Nemčija. Zadnji transport v Auschwitz-Birkenau pa je krenil na pot 28. junija 1944 iz koncentracijskega taborišča Gestapo Dedinje (Banjica) v Beogradu.

Scenarij združuje diahrono in sinhrono perspektivo, osnovne tematske enote pa so tako predstavljene kronološko. Med njimi zavzemajo posebno mesto osebne zgodbe ujetnikov, ki so bili v Auschwitz-Birkenau pripeljani v petih transportih iz NDH in v okviru t. i. *Sonderaktion »Ungarn«*, ko je bilo maja in junija 1944 deportirano skoraj vse judovsko prebivalstvo z območja Prekmurja, Medžimurja, Baranje in Bačke oziroma današnje Slovenije, Hrvaške in Srbije.

Ključne besede: Blok 17, Državni muzej Auschwitz-Birkenau, koncept razstave, Judje v nekdanji Jugoslaviji, transporti, zgodbe ujetnikov

Nataša Mataušić (1956), muzejska svetovalka in vodja Zbirke fotografij, filmov in negativov v Hrvaškem zgodovinskem muzeju v Zagrebu ter strokovna nadzornica (matičarka) za vse zgodovinske muzeje in zgodovinske zbirke v Republiki Hrvaški v pokoju. Leta 2020 je na Filozofski fakulteti Univerze v Zagrebu doktorirala z disertacijo *Dijana Budisavljević in civilna akcija reševanja otrok žrtev ustaškega terorja (Diana Budisavljević i građanska akcija spašavanja djece – žrtava ustaškog terora)*. Je avtorica več kot 30 zgodovinskih razstav, med njimi tudi razstav *El Šat – Begunci s Hrvaške v sinajski puščavi, Egipt (1944–1946) (El Shatt – zbjeg iz Hrvatske u pustinji Sinaja, Egipt (1944. – 1946.))*, za katero je prejela nagrado Hrvaškega muzejskega društva za najboljši razstavni projekt leta 2008, in *Če te pozabim ... – Holokavst na Hrvaškem 1941. – 1945.: zadnja postaja Auschwitz (Ako tebe zaboravim ... – Holokaust u Hrvatskoj 1941. – 1945.: zadnje odredište Auschwitz)*, za katero ji je Hrvaško muzejsko društvo leta 2021 podelilo posebno

Okrogla miza

priznanje. Je tudi avtorica več razstavnih katalogov in knjig, na primer *Fond filmskega gradiva v Zbirki fotografij, filmov in negativov Hrvaškega zgodovinskega muzeja* (*Fond filmske građe u Zbirci fotografija, filmova i negativa Hrvatskoga povijesnog muzeja*, 2004), *Jasenovac 1941–1945: Delovno taborišče in taborišče smrti* (*Jasenovac 1941. – 1945.: Radni logor i logor smrti*, 2003), *Jasenovac – fotomonografija* (2008), *Ženske v taboriščih Neodvisne države Hrvaške* (*Žene u logorima Nezavisne Države Hrvatske*, 2013), *Diana Budisavljević, prezrta heroinja druge svetovne vojne* (*Diana Budisavljević, prešućena heroina Drugog svjetskog rata*, 2020). Strokovno se posveča predvsem proučevanju taborišč v NDH, usodi žensk in otrok v taboriščih NDH, holokavstu, antifašističnemu gibanju ter vprašanju ohranjanja spomina nanje. Od leta 1997 do upokojitve leta 2021 je bila predsednica upravnega sveta javnega zavoda Spominski park Jasenovac, trenutno pa je članica muzejske delovne skupine pri IHRA.

Olga Manojlović Pintar (1966) je višja znanstvena sodelavka na Inštitutu za novejšo zgodovino Srbije v Beogradu, kjer je zaposlena od leta 1994. Magistrirala (1996) in doktorirala (2005) je na Univerzi v Beogradu, pred tem pa je končala magistrski študij tudi na Srednjeevropski univerzi v Budimpešti (1995). Strokovno se posveča zlasti temam, kot so kultura spominjanja, spominjanje na preteklost v javnem prostoru in na vojne v Srbiji v 20. stoletju. Je avtorica knjig *Zadnja bitka. Španski borci in jugoslovanska kriza v osemdesetih* (*Poslednja bitka. Španski borci i jugoslovenska kriza osamdesetih*, 2019) in *Arheologija spominjanja: Spomeniki in identitete v Srbiji 1918–1989* (*Arheologija sećanja: Spomenici i identiteti u Srbiji 1918–1989*, 2014), uredila pa je tudi nekaj zbornikov, na primer *Transnacionalne izkušnje jugoslovanske zgodovine* (*Transnacionalna iskustva jugoslovenske istorije*, 2019), *Tito – pogledi in interpretacije* (*Tito – viđenja i tumačenja*, 2011), *Zgodovina in spominjanje: študije zgodovinske zavesti* (*Istorija i sećanje: studije istorijske svesti*, 2005). Redno se udeležuje različnih interdisciplinarnih konferenc in delavnic ter sodeluje v številnih raziskovalnih in muzejskih mednarodnih projektih, ki so posvečeni raziskovanju tako tematike odpora v Evropi v drugi svetovni vojni, holokavsta in deportacij Judov kot tudi novih pristopov k spominjanju in poučevanju o holokavstu, revizualizaciji nedavne preteklosti v muzejih komunizma in novejši zgodovine v postkomunistični vzhodni Evropi ter oblikovanju evropskih nacionalnih muzejev na osnovi politike identitete, uporabe preteklosti in ideje o evropskem državljanu.

Medinstitucionalna razstava Fotografije iz Auschwitza: zgodbe s fotografij slovenskih taboriščnikov, poslanih leta 1942 v koncentracijsko taborišče Auschwitz*

Dr. Monika Kokalj Kočevar

V koncentracijsko taborišče Auschwitz je bilo z območja Slovenije po doslej zbranih podatkih poslanih okoli 3000 ljudi, med njimi okoli 350 Judov, vsaj 78 Romov in vsaj en Slovenec jehovec. Za 1723 taboriščnikov je bil Auschwitz kraj smrti.

V koncentracijskem taborišču Auschwitz je bilo ob prihodu fotografiranih okoli 200.000 taboriščnikov. Ob ukinitvi taborišča je bilo ukazano uničenje vseh teh fotografij. Fotografu in taboriščniku št. 3444 Wilhelmu Bresseju jih je uspelo skriti 38.916; danes jih hrani arhiv Državnega muzeja Auschwitz-Birkenau. Te fotografije niso samo najbolj množični dokaz velikega števila taboriščnikov v Auschwitzu, ampak za številne izmed njih tudi zadnji dokaz življenja. Med njimi je več kot 800 fotografij Slovencev in Slovenk, a nobene fotografije Juda, Judinje, Roma ali Rominje iz Slovenije. Slovenski taboriščniki so na fotografijah, posnetih od 28. septembra 1941, ko je prispela prva skupina Slovencev iz zapora Begunje, do 20. septembra 1944, ko sta prispela dva Slovenca iz koncentracijskega taborišča Dachau. Ker je bil Auschwitz ob Ravensbrücku dolgo časa edino nacistično koncentracijsko taborišče tudi za ženske, med temi fotografijami prevladujejo fotografije taboriščnic. 769 kopij teh fotografij hrani Muzej novejšje zgodovine Celje.

Na razstavi izhajamo iz fotografije taboriščnika, hkrati pa pripovedujemo zgodbo celotne družine. Tako predstavljamo zgodbe družin Šarh, Poljanšek, Zmauc, Hlačun, Prislán in Čeplak. Usoda taboriščnikov in taboriščnic in njihovih družin je predstavljena z željo, da bi bila nekoč tako predstavljena tudi usoda vseh drugih.

Avtorji razstave so Boris Hajdinjak (Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor), Darja Jan (Muzej novejšje zgodovine Celje) in dr. Monika Kokalj Kočevar (Muzej novejšje zgodovine Slovenije).

Ključne besede: fotografije, nacistično koncentracijsko taborišče, Auschwitz, slovenski taboriščniki

* Medinstitucionalno razstavo sta na okrogli mizi predstavili dr. Monika Kokalj Kočevar in Darja Jan.

Okrogla miza

Monika Kokalj Kočever (1963), zgodovinarica, kustosinja v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije v Ljubljani. Leta 2016 je na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru doktorirala s temo *Gorenjski mobiliziranci v nemški vojski 1943–1945*. Raziskovalno se posveča zlasti temam, kot sta slovenski prisilni in suženjski delavci v drugi svetovni vojni ter prisilna mobilizacija Slovencev v nemško vojsko. Je članica Mednarodnega komiteja KT Mauthausen, članica Znanstvenega sveta Spominskega muzeja Mauthausen, članica slovenske delegacije pri IHRA in podpredsednica koordinacijskega odbora žrtev vojnega nasilja pri Zvezi združenj borcev za vrednote NOB Slovenije.

Darja Jan (1966), zgodovinarica, od novembra 1992 zaposlena kot kustosinja v Muzeju novejšje zgodovine Celje. Ob raziskovanju in delu z muzejsko dokumentacijo se je sčasoma vse bolj posvečala tudi delu na področju stikov z javnostmi ter soorganizaciji mednarodnih muzejskih delavnic in seminarjev pod okriljem *Šole muzeologije Celje*. Je avtorica številnih muzejskih občasnih razstav, raziskovalno pa se ukvarja zlasti z vsebinami iz obdobja druge svetovne vojne (ukradeni otroci, taboriščniki, V. prekomorska brigada, izseljenci) in osamosvojitvene vojne. Od leta 2014 je aktivna tudi kot skrbnica vključevanja odraslih starejših prostovoljcev – kulturnih mediatorjev v muzejsko delo. Je članica Slovenskega muzejskega društva in mednarodnega muzejskega združenja ICOM ter dolgoletna predsednica Domoljubnega društva Franjo Malgaj Šentjur, ki ohranja in oživlja spomin na borca za severno mejo.

»Tu se je smrt utrudila do smrti ...«: slovenske žrtve Auschwitza – dopolnitev razstave z gradivom iz Šaleške doline

Vinko Mihelak

Na pobudo Borisa Hajdinjaka, direktorja Sinagoge Maribor in avtorja razstave o slovenskih žrtvah Auschwitz, smo se v Muzeju Velenje odločili, da organiziramo gostovanje omenjene razstave v našem zavodu. V skladu z dogovorom z avtorjem razstave smo sprejeli nalogo, da poskušamo osrednjo razstavo dopolniti z gradivom iz Šaleške doline, ki je delovno območje našega muzeja. Zaradi drugih obveznosti smo to tematiko lahko začeli proučevati šele v začetku leta 2022, torej je bilo že vnaprej jasno, da tega vprašanja ne bo mogoče zadovoljivo raziskati, še posebej zato ne, ker se tudi v našem muzeju z njim doslej nihče ni poglobljeno ukvarjal. Delo je potekalo predvsem na terenu in s t. i. mreženjem med ljudmi – predvsem smo iskali kakršne koli kontakte sorodnikov, znancev, potomcev oziroma kogar koli, ki bi lahko kar koli vedel o kom ali poznal koga, ki je na kakšen način povezan z Auschwitzem. Pri tem nam je bil v veliko pomoč okvirni seznam morebitnih žrtev, ki nam ga je na osnovi svojih raziskovanj pripravil Boris Hajdinjak. Zelo pomemben vir so bili tudi albumi žrtev fašističnega nasilja v občini Velenje (danes občini Šoštanj in Šmartno ob Paki ter Mestna občina Velenje), ki so na lokalnem območju nastajali verjetno v šestdesetih letih prejšnjega stoletja. V našem muzeju jih hranimo kar veliko, vendar na žalost ne vseh.

Po zgolj dveh mesecih dela nam je za razstavo uspelo zbrati 12 lokalnih, družinskih zgodb, povezanih s taboriščem Auschwitz, ki smo jih predstavili na 6 panojih. Najpomembnejši rezultat te kratke »raziskave« pa je seznam žrtev taborišča Auschwitz iz Šaleške doline. Osnovni, temeljni seznam, ki nam ga je posredoval Boris Hajdinjak, je štel nekaj čez 60 imen žrtev. Na razstavi je danes predstavljenih 87 imen žrtev iz Šaleške doline in ta seznam tudi sedaj še ni dokončen. Prvotni seznam žrtev iz naše doline se je torej »podaljšal« za eno tretjino, česar nismo pričakovali ne mi ne avtor razstave Boris Hajdinjak. 14 oseb od 87 žrtev iz naše doline je internacijo v taborišču Auschwitz preživel. Za razstavo nam je uspelo pridobiti tudi nekaj z interniranci povezanih družinskih predmetov, ki dodatno obogatijo razstavo.

Ključne besede: Auschwitz, interniranci, ukradeni otroci, Spodnja Štajerska, Šaleška dolina

Okrogla miza

Vinko Mihelak (1971), muzejski svetovalec, od leta 2004 zaposlen kot kustos za sodobno zgodovino v Muzeju Velenje. Je avtor številnih stalnih in občasnih razstav ter nekaj večinoma poljudnih publikacij, tematsko vezanih zlasti na lokalno območje. Kot avtor se med drugim podpisuje tudi pod naslednje razstave in publikacije: stalna razstava *Mesto, ki so mu rekli čudež: od delavske kolonije do idealnega mesta*; stalna razstava v muzejski enoti Spominski center 1991 *Šaleška in Zgornja Savinjska dolina v procesih osamosvajanja Slovenije*; stalna razstava v spominski sobi v muzejski enoti Spominski park XIV. divizija na Graški gori; stalna razstava v spominski sobi v muzejski enoti v Topolšici *Topolšica 9. maj 1945*; občasna razstava o žrtvah Auschwitza iz Šaleške doline (dopolnitev k razstavi »*Tu se je smrt utrudila do smrti...«*: slovenske žrtve Auschwitza avtorja Borisa Hajdinjaka); publikacija ob 50-letnici mesta Velenje *Velenje, stoletje na razglednicah*; publikacija ob 135-letnici Premogovnika Velenje *Premogovnik Velenje: Mejniki* itd.

Okrogla miza

Moderator okrogle mize

Jože Dežman (1955), zgodovinar in filozof, muzejski svetnik v Gorenjskem muzeju Kranj. Pri strokovnem delu se osredotoča zlasti na področja, kot so zgodovina, antropologija in muzeologija. Doslej je objavil okoli 800 samostojnih publikacij, strokovnih in publicističnih prispevkov ter radijskih oddaj tako s področij zgodovine, antropologije in muzeologije kot tudi domoznanstva, politike itd. Prav tako je uredil več zbornikov, vodil več kot 10 razstavnih projektov ter predaval po Sloveniji in v tujini. Posebej angažirano raziskuje posledice diskriminatorne delitve ljudi v titoizmu in procese tranzicijske pravičnosti, raziskovanje te tematike pa je leta 2014 zaokrožil z disertacijo *Etično-personalistični pristop k popravi krivic žrtvam titoizma po arhivu Komisije Vlade RS za izvajanje Zakona o popravi krivic*. Od leta 2005 je sourednik oddaje *Moja zgodba* na radiu Ognjišče, od istega leta pa vodi tudi Komisijo za reševanje vprašanj prikritih grobišč in je član Komisije Vlade RS za izvajanje Zakona o popravi krivic. V letih 2012 in 2013 je bil direktor Arhiva RS, od leta 2021 pa je direktor Muzeja novejšje zgodovine Slovenije, ki ga je sicer vodil tudi v letih od 2005 do 2010.

Koordinatorica znanstvenega srečanja in okrogle mize

Marjetka Bedrač (1977), umetnostna zgodovinarica in muzejska svetovalka, je koordinatorica in organizatorica kulturnih programov v Centru judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor. Sprva je bila zaposlena v Pokrajinskem muzeju Maribor, kjer je pridobivala izkušnje na vseh področjih muzejskega dela in se specializirala za muzejsko dokumentacijo. Od leta 2006 je zaposlena v Sinagogi Maribor; v zavodu je nekaj let opravljala tudi naloge vršilke dolžnosti direktorice. Doslej je koordinirala že več kot dvesto različnih kulturnih prireditev in projektov ter delovala tudi kot nacionalna koordinatorica mednarodnih in mednarodno prepoznavnih projektov, kot so *Šoa – spominjajmo se*, *Kamnite solze*, *Projekt Krokus* irske organizacije HETI in *Evropski dnevi judovske kulture* pod okriljem mednarodne zveze AEPJ. Je tudi avtorica ali soavtorica vsaj petih samostojnih dokumentarnih razstav ter številnih besedil za razstavne kataloge in brošure, kot kuratorica je sodelovala pri okoli sedemdesetih razstavnih projektih in kot urednica uredila različne publikacije in zbornike. V letih 2016 in 2017 je vodila projekt *Po poteh mariborskih Judov*, ki ga je podprla Rothschildova fundacija Hanadiv Europe; v sklopu projekta je usmerjala raznovrstne aktivnosti ter bila soavtorica razstave *Morpurgi, potomci mariborskih Judov*. Ob tem v javnem zavodu Sinagoga Maribor deluje še kot pedagoginja in se posveča zlasti delu z osnovnošolskimi skupinami. Od leta 2018 je članica slovenske delegacije pri Mednarodni zvezi za spomin na holokavst (IHRA).

MEDNARODNO ZNANSTVENO SREČANJE
VSAKO LETO ENO IME: ROMAN ERICH PETSCHÉ
Auschwitz in prostor nekdanje Jugoslavije II

24. maj 2022, ob 9.00

- 9.00 URADNI ZAČETEK ZNANSTVENEGA SREČANJA
- 9.00–9.15 UVODNI POZDRAVI
Boris Hajdinjak, direktor Centra judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor,
dr. Jože Dežman, direktor Muzeja novejšé zgodovine Slovenije, Ljubljana,
dr. Vlasta Stavbar, vodja Enote za domoznanstvo v Univerzitetni knjižnici Maribor
- 9.15–9.20 SLAVNOSTNI NAGOVOR
Alenka Iskra, podžupanja Mestne občine Maribor
- 9.20–9.40 ROMAN ERICH PETSCHÉ: POT V PRAVIČNIŠTVO
Mihael Petrovič ml., Kočevje
- 9.40–10.00 ŽELJEZNIČKA 13
(*Železniška 13*)
Vladimir Todorović, Združenje Danubius in Judovska skupnost Novi Sad
- 10.00–10.20 SKUPNO ŠTEVILO JUGOSLOVANSKIH ŽRTEV
AUSCHWITZA: STANJE RAZISKAV
Boris Hajdinjak, Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor
- 10.20–10.40 OD UPORA DO AUSCHWITZA. USODE SLOVENSКИH
PROTINACISTIČNIH UPORNIKOV IN NJIHOVIH
SVOJCEV – ŠTAJERSKA 1942
dr. Tonček Kregar, Muzej novejšé zgodovine Celje
- 10.40–10.50 RAZPRAVA
- 10.50–11.10 ODMOR

- 11.10—11.30 NI JIH VEČ BILO NAZAJ. TRPLJENJE IN SMRT GORIŠKIH JUDOV V TABORIŠČU AUSCHWITZ
dr. Renato Podbersič, Študijski center za narodno spravo, Ljubljana
- 11.30—11.50 OTROK POZABLJENE DOMOVINE
mag. Nataša Konc Lorenzutti, Osek pri Novi Gorici
- 11.50—12.10 DEPORTACIJE IZ ČAKOVCA (MEĐIMURJA) U AUSCHWITZ 1944.
(*Deportacije iz Čakovca (Medžimurja) v Auschwitz leta 1944*)
dr. Goran Hutinec, Filozofska fakulteta, Univerza v Zagrebu
- 12.10—12.30 TRANSPORT ŽIDOVA UPUČEN U AUSCHWITZ IZ LOGORA U VINKOVCIH U KOLOVOZU 1942.: SPOZNAJE I PRIJEPORI
(*Transport Judov iz taborišča v Vinkovcih v Auschwitz avgusta 1942: spoznanja in raziskovalni izzivi*)
dr. Rajka Bućin, Inštitut »Ivan Kukuljević Sakcinski«, Hrvatski državni arhiv, Zagreb
- 12.30—12.50 SVJEDOČANSTVA PREŽIVJELIH IZ AUSCHWITZA (ŽIDOVI GRADA OSIJEKA)
(*Pričevanja preživelih iz Auschwitza (Judje v Osijeku)*)
dr. Zlata Živaković-Kerže, upokojena sodelavka Hrvatskega inštituta za zgodovino v Zagrebu – Podružnica za zgodovino Slavonije, Srema in Baranje v Slavonskem Brodu,
dr. Marija Benić Penava, Oddelek za ekonomijo in poslovno ekonomijo, Univerza v Dubrovniku
- 12.50—13.00 RAZPRAVA
- 13.00—13.10 ODMOR
- 13.10—13.30 SUDBINA ŽIDOVSKIH INTERNIRACA IZ LOGORA KAMPOR NA RABU
(*Usoda judovskih internirancev iz taborišča Kampor na Rabu*)
dr. Ivo Goldstein, Filozofska fakulteta, Univerza v Zagrebu

- 13.30—13.50 SARAJEVO HOLOKAUST — KONAČNO RJEŠENJE
JEVREJSKOG PITANJA
(*Holokavst v Sarajevu — dokončna rešitev judovskega
vprašanja*)
dr. Eli Tauber, Judovska skupnost Bosne in
Hercegovine, Sarajevo
- 13.50—14.10 ROMI I SINTI IZ ZEMALJA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE
U NACISTIČKIM I FAŠISTIČKIM LOGORIMA S
POSEBNIM OSVRTOM NA LOGOR AUSCHWITZ —
BIRKENAU
(*Romi in Sinti z ozemlja Kraljevine Jugoslavije v
nacističnih in fašističnih taboriščih s posebnim
poudarkom na taborišču Auschwitz-Birkenau*)
dr. Danijel Vojak, Inštitut za družbene vede Iva Pilarja,
Zagreb
- 14.10—14.30 OSLOBOĐENJE AUSCHWITZA — PREKRETNICA, ALI
NE I KRAJ HOLOKAUSTA
(*Osvoboditev Auschwitza — preobrat, ne pa tudi konec
holokavsta*)
dr. Anna Maria Grünfelder, Zagreb
- 14.30—14.50 PRAVEDNICI IZ SRBIJE 1941.—1944. GODINE
(*Pravičniki iz Srbije, 1941—1944*)
dr. Milan Koljanin, upokojeni sodelavec Inštituta za
novejšo zgodovino v Beogradu
- 14.50—15.00 RAZPRAVA
- 15.00 ZAKLJUČEK ZNANSTVENEGA SREČANJA

OKROGLA MIZA
BLOK 17
Skupna muzejska razstava držav nekdanje Jugoslavije v
Državnem muzeju Auschwitz-Birkenau

24. maj 2022, ob 17.30

Uvodne predstavitve:

RAD NA PRIPREMI ZDRUŽENE IZLOŽBE BOSNE I HERCEGOVINE,
REPUBLIKE CRNE GORE, REPUBLIKE HRVATSKE, REPUBLIKE
SEVERNE MAKEDONIJE, REPUBLIKE SLOVENIJE I REPUBLIKE
SRBIJE
U DRŽAVNOM MUZEJU AUSCHWITZ – BIRKENAU U OŚWIĘCIMU
U POLJSKOJ

*(Priprava skupne razstave Bosne in Hercegovine, Republike Črne gore,
Republike Hrvaške, Republike Severne Makedonije, Republike
Slovenije in Republike Srbije v Državnem muzeju Auschwitz-
Birkenau v Oświęcimiu na Poljskem)*

dr. Nataša Mataušić, upokojena sodelavka Hrvaškega zgodovinskega
muzeja v Zagrebu,

dr. Olga Manojlović Pintar, Inštitut za novejšo zgodovino Srbije,
Beograd

MEDINSTITUCIONALNA RAZSTAVA FOTOGRAFIJE IZ
AUSCHWITZA: ZGODBE S FOTOGRAFIJ SLOVENSКИH
TABORIŠČNIKOV, POSLANIH LETA 1942 V KONCENTRACIJSKO
TABORIŠČE AUSCHWITZ

dr. Monika Kokalj Kočevar, Muzej novejše zgodovine Slovenije,
Ljubljana,

Darja Jan, Muzej novejše zgodovine Celje

»TU SE JE SMRT UTRUDILA DO SMRTI ...«: SLOVENSKE ŽRTVE
AUSCHWITZA – DOPOLNITEV RAZSTAVE Z GRADIVOM IZ
ŠALEŠKE DOLINE

Vinko Mihelak, Muzej Velenje

Okrogla miza:

dr. Rajka Bućin, dr. Jože Dežman (moderator), Boris Hajdinjak,
Darja Jan, dr. Monika Kokalj Kočevar, dr. Milan Koljanin,
dr. Olga Manojlović Pintar, dr. Nataša Mataušić, Vinko Mihelak,
dr. Eli Tauber, dr. Danijel Vojak

Organizatorja znanstvenega srečanja in okrogle mize:
Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor,
Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Ljubljana

SINAGOGA

CENTER JUDOVSKÉ KULTURNE
DEDIŠČINE SINAGOGA MARIBOR

MUZEJ NOVEJŠE
ZGODOVINE SLOVENIJE

Srečanje organiziramo v sodelovanju z Univerzitetno knjižnico Maribor
v sklopu projekta *Šoa – spominjajmo se 2022*.

Organizacijo znanstvenega srečanja in okrogle mize sta podprla:
Mestna občina Maribor, Veleposlaništvo Države Izrael

Univerza v Mariboru

Univerzitetna knjižnica Maribor

MESTNA OBČINA MARIBOR

Veleposlaništvo
Države Izrael

Dogodek poteka pod častnim pokroviteljstvom
predsednika Republike Slovenije Boruta Pahorja.

